

УДК 94(477)
ББК 63.3 (4 Укр)

Роман Пуйда

ПОЛІТИКА НОРМАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ (1935–1939 рр.) В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті йдеться про політику нормалізації українського національно-демократичного об'єднання, та проблеми польсько-українського порозуміння у другій половині 1930-х рр в сучасній українській історіографії.

Ключові слова: українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), дослідження, праці, політика, діяльність, нормалізація.

Після відновлення незалежності України та, відповідно, зміни методологічної основи гуманітарних наук, дослідження політичної історії Західної України постало на якісно вищій рівень. Серед істориків зросло зацікавлення історією парламентаризму, діяльністю діячів українського національного політичного руху. Зняття ідеологічних обмежень, відкриття доступу до архівних матеріалів дозволили розширити спектр досліджуваних проблем.

Парламентська праця Українського національно-демократичного об'єднання фрагментарно охарактеризована в узагальнюючих дослідженнях, серед яких заслуговують на увагу праці Я.Грицака [3], І.Васюти [1], М.Кугутяка [14], С.Кульчицького [15]. Історіографія досліджуваної проблеми частково відображена у праці В.Футали “Історія вивчення суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі (1921–1939)” [20].

Зокрема С.Кульчицький вважав УНДО у 1925–1939 рр. провідною політичною силою українців у Польській державі. Незважаючи на зміни тактики, націонал-демократи, за його переконанням, залишали незмінними основні цілі: утвердження державних прав українського народу, забезпечення його права жити власним життям, не підпорядковуючись наказам із Варшави чи Москви, Бухареста чи Праги [15]. Автор констатував, що від нормалізації українсько-польських відносин виграли обидві сторони, але “доброї волі національних лідерів для успіху справи було замало”. Науковець вкотре підкреслив деструктивну роль місцевих польських політиків, які під гаслами “зміцнення польськості на кресах” вели себе на українських землях як завойовники.

Л.Зашкільняк одним із перших в українській історіографії опублікував значну кількість досліджень [5–11], присвячених проблемі польсько-українського порозуміння у другій половині 1930-х рр. Дослідник констатував, що тіснішій співпраці українців з польським урядом перешкодили насамперед психологічні обставини: “Міцні усталені стереотипи щодо прав Польщі на західноукраїнські землі у польському середовищі і не менш поширені уявлення про споконвічне історичне право українців на них зводили шанси досягнення розумного компромісу між обома сторонами до мінімуму, хоча й не виключали такого” [10, с.41].

У цей же період опубліковано низку розвідок цієї ж тематики М.Кучерепи. Автор у теоретичному аспекті спробував знайти можливі шляхи розв'язання української проблеми в Польщі. “Методи національно-визвольної боротьби диктували офіційні власті, – констатував дослідник, – а тому українці використовували всі можливі засоби боротьби за своє визволення – від збройних до парламентських. З іншої сторони – політична роз'єднаність українців не завжди сприяла успішному веденню цієї боротьби” [16, с.17]. Дослідник відзначив, що у 1939 р. УНДО і УІР ще були впливовими чинниками суспільно-політичного життя, з якими мусів рахуватися польський уряд. Однак, якщо націоналізм перебував на піднесенні, то національна демократія – занепадала.

С.Макарчук зауважував, що спроби українців налагодити конструктивне співробітництво з польською владою не могли бути успішними, оскільки “уряд не був захищений в успіху українських починань на будь-якій ниві, не використовував їх з метою досягнення загального польсько-українського порозуміння” [17].

Суспільно-політичні процеси у Західній Україні наприкінці 1930-х рр. проаналізовані у низці досліджень М.Швагуляка [24–27]. Інший український дослідник – В.Голубко, у своїх працях аналізував польсько-українські відносини, починаючи з Варшавського договору 1920 р. та його наслідків. Зокрема він досліджував польську громадську думку Галичини, щодо ставлення до нормалізації польсько-українських відносин одразу ж після закінчення Першої світової війни [2, с.372].

Б.Хруслов зауважив, що створення УПР у 1928 р. відкрило для УНДО новий етап політичної діяльності [21–22]. Правно-державна заява Д.Левицького в польському сеймі 29 березня 1928 року, як і виступи інших членів УПР, свідчили, що її діяльність має не локальний, галицький, а всеукраїнський характер. УПР своєю активною діяльністю в польському парламенті охоплювала цілісність української національної проблеми з позиції всеукраїнських державних інтересів, показувала, що українське питання є проблемою міжнародного характеру.

Науковець, як і значна кількість українських дослідників, також покладав відповідальність на польську сторону за крах політики нормалізації. “Таким чином, на кінець 1937 року політика “нормалізації” УНДО виявляла ознаки повного провалу, – констатував Б.Хруслов, – замість налагодження польсько-українських стосунків, покращення умов життя, західноукраїнське суспільство зазнало нового наступу польських властей на всі грані суспільної діяльності. У боротьбі проти “нормалізації” об'єдналися місцеве польське суспільство і органи влади. Як і всі попередні спроби польсько-українських порозумінь (1919, 1923 років), “нормалізація” 1935 року спричинила ослаблення українства, розкол його політичного табору, внутріпартійне протиставлення і деконсолідацію суспільства. З вини Польщі зазнала краху політична концепція УНДО – орієнтації на Польщу через “нормалізацію” польсько-українських стосунків” [21, с.185].

Ідейно-політична еволюція УНДО, спричинена політикою нормалізації, висвітлена у статтях та монографії В.Комара [12–13]. Ця ж проблема досліджується у монографії І.Соляра “Зовнішні орієнтації національно-державницьких партій Західної України (1923–1939). Науковець виокремив місце УПР, як єдиного легального представника українців у Другій Речі Посполитій в 1935–1939 рр. Дослідник з'ясував позицію УСРП та УСДП щодо нормалізаційної політики УНДО. Автор підкреслив, що наприкінці 1930-х рр. “УНДО усвідомило загрозу повного відсунення українського чинника не лише від впливу на внутрішню і зовнішню політику Польської держави, а й на українське організоване життя в Галичині” [18].

І.Дробот [4] та Я.Цецик [23] проаналізували діяльність українських націонал-демократів у 1920–1930-х рр. Останній, зокрема, аналізуючи діяльність УНДО на Волині, не оминув увагою парламентську діяльність націонал-демократів у другій половині 1930-х рр. Дослідник відзначив, що В.Мудрий, обгрунтовуючи доцільність укладення нормалізаційної угоди, переконував, що її реалізація сприятиме створенню “на західноукраїнських землях Піємонту для потреб усього українства”, а “реальна політика” започатковувалась УНДО “з уваги на великі історичні завдання українства в боротьбі за реставрацію української державності”. Натомість Д.Левицький розкритикував угоду за те, що вона виключила з орбіти “українського питання у Польщі Волинь, Полісся, Холмщину” і, таким чином, санкціонувала Сокальський кордон. Дослідник відзначив, що прибічники “реальної політики”, до числа яких входили й новообрані послі і котрі на той час склали більшість у керівництві партії, вислухавши критичну оцінку “реальної політики”, прийняли відставку Д.Левицького з посади голови УНДО. Головою партії обрано В.Мудрого, який отримав посаду віце-маршалка сейму.

К.Федевич у дослідженні “Галицькі українці у Польщі. 1920–1939 рр. (Інтеграція галицьких українців до Польської держави 1920–1930 рр.)” [19] намагався спростувати міф про історію польсько-українських стосунків у Західній Україні в міжвоєнний період ХХ ст., як історію конфлікту. На його переконання конфлікт, протистояння і національне насильство були, але складали лише незначну долю відсотку від повсякденності мирного співіснування та інтеграції. Автор досліджує інтеграцію як двосторонній процес, проте, на нашу думку, у міжвоєнний період ХХ ст. можна говорити тільки про політику польської держави щодо інтеграції Західної України чи Галичини.

Не поділяємо також тезу автора про польсько-український союз 1935 р. Не науковим видається висновок про те, що “процеси державної асиміляції галицьких українців і успішний досвід польсько-українського політичного союзу в 1930-ті рр. безумовно допомогли зробити менш інтенсивним активне збройне польсько-українське протистояння у Східній Галичині під час Другої світової війни”. Важко також погодитися з певними назвами підрозділів даної монографії (“Екстремізм українського радикального підпілля і інтеграція до Польщі членів УВО та ОУН-УВО”, “Приєднання більшості українського національного руху Східної Галичини до правлячого табору Польщі 1935–1938 рр.”). На переконання К. Федевича, державна адміністрація Польщі пішла на зустріч побажанням української сторони лише після здобуття від УНДО і греко-католицької церкви допомоги у проведенні виборів у Східній Галичині і офіційних заяв українського парламентського представництва про приєднання до урядового табору.

Не витримує також критики один із висновків дослідника про те, що висока результативність польсько-українського політичного союзу 1935 р. стала “одним із основних джерел нового зростання напруги у польсько-українських відносинах у Галичині. Український національний рух досить швидко засвоїв нові можливості, що виникли в результаті поступок польського боку і почав піднімати питання про нові кроки у цьому напрямку, тоді як державна адміністрація у 1935–1936 рр. пішла на максимальні для себе поступки і не була готова на щось більше” [19, с.200]. Не достатньо доказовим є висновок дослідника про підтримку політики нормалізації УНДО “багатьма українськими соціалістами”.

Отже, глибоке осмислення партійної діяльності УНДО у 1935–1939 рр. актуальне не тільки з наукової, але й суспільно-політичної точки зору. Проблема привертає увагу науковців та широкого загалу. Кожен етап історіографічного процесу відзначається своєю особливою змістовою наповненістю, що пояснюється впливом ідеологічних чинників та перебігом суспільно-політичних процесів.

1. Васюта І. Політична історія Західної України (1918–1939) / Іван Васюта. – Львів, 2006. – 335 с.
2. Голубко В.Є. Варшавський договір 1920 року між Українською Народною Республікою і Польщею та його перспективи в оцінках польської громадськості Галичини / В. Голубко // Воєнна історія. – 2010. – № 2 (50). – С. 12–17.
3. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації ХІХ – ХХ ст. / Ярослав Грицак. – К., 2000. – 360 с.
4. Дробот І. Державницька діяльність Українського національно-демократичного об'єднання (20–30-ті роки ХХ ст.) / І. Дробот // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. – К. : Інститут історії України НАН України, 2003. – Вип. 8. – С. 286–297.
5. Зашкільняк Л. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії / Леонід Зашкільняк // Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича / [відп. редактор М. Крикун ; заст. відп. редактора О. Серєда. – Львів, 2006–2007 (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. Вип. 15 / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). – С. 855–862.
6. Зашкільняк Л. Історія Польщі та українсько-польських відносин у відображенні сучасної української історіографії (90-ті роки ХХ ст.) / Леонід Зашкільняк // Polska – Niemcy – Ukraina w Europie. Narodowe identyfikacje i europejskie integracje w przededniu XXI wieku / Pod red. W. Bonusiaka. – Rzeszow : WSP, 2000. – S. 99–128.
7. Зашкільняк Л. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів / Л.Зашкільняк, М. Крикун. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.

8. Зашкільняк Л. Польська історіографія після другої світової війни: проблеми національної історії (40–60-ті роки) / Леонід Зашкільняк. – Львів : Навч.-метод. кабінет з вищої освіти при Міністерстві освіти України, 1992. – 86 с.
9. Зашкільняк Л. Спроби українсько-польського порозуміння в міжвоєнній Польщі (1920–1939 рр.) / Леонід Зашкільняк // Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1920–1939) : матеріали міжнар. наук. конф., (Дрогобич, 8–9 жовтня 2004 р.) / [упорядн. Василь Футала]. – Дрогобич : Коло, 2005. – С. 34–45.
10. Зашкільняк Л. Теоретичні проблеми історії та методологічні новації в сучасній українській історіографії / Леонід Зашкільняк // Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка на пошану професора Костянтина Кондратюка / упорядн. О. Сухий. – Львів, 2004. – С. 33–48.
11. Зашкільняк Л. Україна і Польща в ХХ столітті: від конфліктів до порозуміння / Леонід Зашкільняк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 17: Українсько-польсько-білоруське сусідство: ХХ століття / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича / голова ред. кол. Я. Ісаєвич; упорядн. М. Литвин, В. Футала. – Львів, 2008. – С. 3–18.
12. Комар В. “Українське питання” в політиці урядів Польщі (1926–1939 рр.) / Володимир Комар // Український історичний журнал. – 2001. – № 5. – С. 120–128.
13. Комар В. Українське питання в політиці Польщі (1935–1939) / Володимир Комар // Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис. – 1998. – № 1. – С. 99–105.
14. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії: Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / Микола Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 204 с.
15. Кульчицький С. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.) / Станіслав Кульчицький. – К., 1999. – Т. 11. – 336 с. [Україна крізь віки].
16. Кучерепа М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919–1939 рр.) / Микола Кучерепа // Україна – Польща: важкі питання: матеріали II міжнар. семінару істориків [“Українсько-польські відносини в 1918–1947 роках”], (Варшава, 22–24 травня 1997). – Варшава : Світовий союз воїнів Армії Крайової, Об'єднання українців у Польщі, 1998. – С. 16–22.
17. Макарчук С. Міжнаціональні антагонізми в суспільстві Західної України в переддень вересня 1939 року / Степан Макарчук // 1939 рік в історичній долі України і українців: матеріали міжнар. наук. конфер., (Львів, 23–24 вересня 1999 р.). – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – С. 6–20.
18. Соляр І. Зовнішні орієнтації національно-державницьких партій Західної України (1923–1939) : монографія / І. Соляр. – Львів, 2011. – 356 с.
19. Федевич К. Интеграция галицийских украинцев в польское государство в 1920–1930-е гг. : автореф. диссерт. на соис. науч. степ. канд. ист. наук : спец. 07.00.03. “Историософия” / К. Федевич. – Москва, 2005. – 23 с.
20. Футала В. Історія вивчення суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі (1921–1939) / Василь Футала. – Львів–Дрогобич, 2010. – 456 с.
21. Хруслов Б. Політика УНДО напередодні Другої світової війни (1938–1939 рр.) / Борис Хруслов // Галичина. – Івано-Франківськ, 1999. – № 3. – С. 181–188.
22. Хруслов Б. Українське національно-демократичне об'єднання: політика нормалізації польсько-українських стосунків (1935–1937 рр.) / Борис Хруслов // Наукові записки XXXV : зб. наук. статей Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – К., 1999. – С. 158–168.
23. Цецик Я. Діяльність УНДО на Волині в контексті зміни політичної стратегії (друга половина 1935–1939 рр.) / Я. Цецик // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 12. – Рівне, 2008. – С. 104–113.
24. Швагуляк М. Маловідома сторінка політичного життя Західної України передодня Другої світової війни (З історії Контактного Комітету 1937–1939 роки) / Михайло Швагуляк // Записки Наукового товариства імені Шевченка / [ред. Олег Купчинський]. – Львів, 1994. – Т. ССХХVІІІ. – С. 207–248. – (Праці історично-філософської секції Наукового товариства імені Шевченка у Львові).
25. Швагуляк М. На зламі епох: Львів у вересні 1939 р. / Михайло Швагуляк // Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura / [red. Kazimierz Karolczak]. – Kraków : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2002. – Т. IV. – 2002. – С. 361–372.
26. Швагуляк М. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси. Проблема політичної консолідації українського національного руху Галичини (1919–1939) / Михайло Швагуляк // Сучасність. – 1995. – № 2. – С. 77–82.
27. Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років ХХ ст. / Михайло Швагуляк // Записки Наукового товариства імені Шевченка / [ред. Олег Купчинський]. – Львів, 1991. – Т. ССХХІІ. – С. 111–147. – (Праці історико-філософської секції Наукового товариства імені Шевченка у Львові).

В данной статье идет речь о политике нормализации украинского национально-демократического объединения, и проблемах польско-украинского понимания, во второй половине 1930-х гг. в современной украинской историографии.

Ключевые слова: украинское национально-демократическое объединение (УНДО), исследование, труды, политика, деятельность, нормализация.

Speech goes in this article about the policy of normalization of the Ukrainian National Democratic Alliance, and problems of the Polish-Ukraine understanding, in the second half 1930th in modern Ukrainian historiography.

Keywords: Ukrainian National Democratic Alliance (UNDO), research, labours, policy, activity, normalization.

УДК 94(477) “1687/1709”: 930.2(470+571) “1689/2000”
ББК 63(4 Укр).46

Владислав Яценко

“ЛІБЕРАЛЬНА ВІЗІЯ” ГЕТЬМАНСТВА ІВАНА МАЗЕПИ В СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ (1989–2000 рр.)

У статті розглянуто особливості “ліберальної візії” при висвітленні постаті І.Мазепи в сучасній російській історіографії. Автор зазначає, що остання відродилася у 1989 р. і зміцнилася протягом 2000-х рр. Важливу роль у її становленні і розвитку відіграли дослідження російського історика Е. Анісімова. В статті окреслено коло дослідників, які сповідують поміркований підхід до І.Мазепи. Звернуто увагу на методологічні особливості властиві прихильникам ліберального підходу. Наголошується, що у своїх оцінках вони спираються на представників російського історичного нарративу XIX ст., праці українського історика М. Костомарова, а також є відкриті до підходів наявних в роботах сучасних українських дослідників.

Ключові слова: гетьман Іван Мазепа, Пьотр Великий, сучасна історіографія.

Для російської історіографії XIX–XX ст. постать гетьмана Івана Мазепи (1687–1709 рр.), будучи однією із ключових при висвітленні епічних сюжетів становлення Російської імперії, зазвичай зображувалась із зазначенням відверто негативних характеристик. Проголошений першим російським імператором Петром Великим “другим Іудою” [19; № 2786, с.253; № 2795, с.261], Мазепа в російському історіописанні, починаючи від XVIII ст., перманентно мусив носити тавро “зрадника”. Ця тенденція властива для російської історіографії доби імперії Романових, як відомо, була затребувана і в часи Радянської держави, а після розпаду СРСР продовжила своє життя на сторінках більшості досліджень сучасних істориків Російської Федерації. Будучи фактично панівною при висвітленні українсько-російських взаємин ранньомодерної доби, “імперська візія” втім має і певну альтернативу. Мова йде насамперед про прихильників ліберального підходу в сучасному російському історіописанні. Останній відродився в російській історичній науці ще наприкінці 80-х рр. XX ст. і передбачав поміркований підхід при аналізі постаті Мазепи та очоленого ним антимосковського виступу 1708–1709 рр.

Зазначений напрямок становить доволі цікавий феномен в сучасній російській історіографії. Його дослідження є безсумнівно важливим, адже воно дозволяє простежити низку нюансів становлення і розвитку зацікавлень у 1990–2000-х російських дослідників українознавчими студіями, а також дозволяє краще зрозуміти особливості сучасного вивчення ранньомодерних українсько-російських взаємин, низка сюжетів яких є міцно вписаними до російського національного нарративу. Безпосередньо в нашій розвідці ми б хотіли приділити увагу висвітленню особливостей російського ліберального бачення постаті гетьмана І.Мазепи, життєвий шлях і доленосний перехід на бік Карла XII у 1708 рр. ось вже три століття є одним із ключових аспектів гострих суперечок між російськими та українськими істориками.